

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-63-16>

УДК 658:65.012.8:339

КАТЕГОРІАЛЬНИЙ АПАРАТ УПРАВЛІННЯ КАДРОВОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА

CATEGORICAL APPARATUS FOR MANAGEMENT OF PERSONNEL SECURITY OF THE ENTERPRISE

Вітик Богдан Мирославович

аспірант,

Українська академія друкарства

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-4245-9397>**Bohdan Vityk**

Ukrainian Academy of Printing

В поточних складних умовах ведення бізнесу для українських підприємств серед ключових загроз, які найсуттєвіше впливають на їх економічну безпеку, зростає частка тих, що пов'язані із персоналом. На теоретичному рівні обґрунтовано доцільність виділення, в якості окремої функціональної складової, кадрової безпеки. Практична організація й здійснення заходів суб'єктами безпеки в межах кадрової безпеки гальмується відсутністю конкретизації складових категоріального апарату, зокрема таких понять як «виклик», «ризик» та «загроза». Відсутність реакції та/або запізнений характер знижують результативність безпекової діяльності. Своєчасність розпізнавання й застосування превентивних заходів можливе через ретельний розгляд викликів й аналізування варіантів реалізації ризиків. Критичний огляд існуючого наукового доробку став підставою для формування авторського підходу, який уточнює базові складові категоріального апарату із врахуванням реалій безпекової ситуації.

Ключові слова: кадрова безпека підприємства, виклик, ризик, загроза, суб'єкт безпеки, інтелектуалізація економіки.

In the current difficult business conditions for Ukrainian enterprises, among the key threats that most significantly affect their economic security, the share of those related to personnel is increasing. At the theoretical level, the expediency of selecting personnel security as a separate functional component is substantiated. The practical organization and implementation of measures by security subjects within the framework of personnel security is hampered by the lack of specification of the components of the categorical apparatus, in particular such concepts as "challenge", "risk" and "threat". Lack of reaction and/or delayed nature reduce the effectiveness of security activities. Timeliness of recognition and application of preventive measures is possible through careful consideration of challenges and analysis of risk implementation options. In order to clarify the categorical personnel security management apparatus of the enterprise, the following methods were applied: induction and deduction, comparison and systematization – when studying the essential characteristics of the terms "challenge", "risk" and "threat"; synthesis and analysis – for the formation of theoretical provisions of personnel security management in accordance with the nature of the influence of destabilizing factors; morphological analysis – to clarify the activity of security subjects in conditions of high dynamics of the functioning environment and instability of internal processes; abstract-logical – for theoretical generalizations and research conclusions. A critical review of the existing scientific work became the basis for the formation of the author's approach, which clarifies the basic components of the categorical apparatus, taking into account the realities of the security situation. It is justified that the challenge should be understood as a series of circumstances united by a common direction, which clearly indicate changes in the operating environment and internal processes of the system, which require an adequate response in order to fulfill the tasks assigned to the security subjects. Risk is a situational characteristic of the circumstances that arises in the course of making a management decision due to limited information support of the initial state and the subsequent course of the implementation process, which can be realized in different consequences, the negative of which provokes the emergence of threats, and the positive - obtaining better than expected results. A threat is a form of danger determined by the objective influence of external and internal factors with real damage and a decrease in the level of security, which requires a timely and effective response of security entities.

Keywords: personnel security of the enterprise, challenge, risk, threat, subject of security, intellectualization of the economy.

Постановка проблеми. Військові дії на території України вагомо вплинули на процес провадження бізнесу, адже для кожного підприємства актуальними стали нові загрози у таких секторах як: військовий, демографічний та економічний. Попри такий умовний розподіл, усі загрози в кожному із секторів повністю чи частково пов'язані із трудовими ресурсами, що змінює рівень кадрової безпеки підприємства. Біженці в країнах ЄС, серед яких основна частка жінок працездатного віку із вищою освітою, кваліфікацією і досвідом роботи, внутрішньо переміщені особи, які орієнтовані на адаптацію до нових умов проживання й пошук можливості реалізації власного потенціалу, мобілізовані, швидко заміну яким складно знайти, ветерани, для котрих існують обмеження через втрату здоров'я, зниження рівня добробуту населення загалом, а відтак коригування попиту на окремі групи товарів й зменшення купівельної спроможності, тощо в цілому вимагають кардинального перегляду засад провадження безпекової діяльності із основним акцентом на кадрову складову економічної безпеки підприємства. Складність спричинена не самим фактом появи нових загроз та результатами їх негативного впливу, а скоріше високою динамічністю розвитку подій, що, за відсутності раніше сформованого досвіду, фактично обмежує дієздатність існуючих систем безпеки. Розроблені протоколи дій не дають можливість досягнути необхідної результативності, а шлях помилок та їх виправлень супроводжується втратами без можливості покращення ситуації. Інша проблема полягає в тому, що зосередження на новітніх загрозах військового, демографічного та економічного секторах не може позбавити необхідності врахування стратегічних змін, які мають місце, хоча тимчасово із меншою інтенсивністю, щодо інтелектуалізації економіки. Тобто важливою є трансформація системи управління кадровою безпекою підприємства в тактичному й стратегічному вимірі водночас, тобто виходячи із поточної ситуації та очікуваного перебігу подій у більш довгостроковій перспективі, зокрема у період післявоєнної відбудови

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

До формування категоріального апарату безпеки долучилися такі науковці як О. Бодрук [1], Т. Васильців [2], К. Горячова [4], М. Єрмошенко [4], А. Кузьменко [5], М. Куташенко [6], І. Мігус [7], С. Лаптев [7], Н. Пойда-Носик [8], Є. Рудніченко [9], А. Стрижак [10], І. Стукан [10], В. Франчук [11] та інші. В наукових

публікаціях зазначених та інших дослідників уточнюються умови забезпечення економічної безпеки на мікрорівні, зокрема шляхом розпізнавання та активності щодо дестабілізуючих факторів.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри існуючий на сьогодні поступ в окресленні суті базових понять в межах категоріального апарату безпеки, уточнення потребує їх змістове наповнення щодо окремих функціональних складових економічної безпеки підприємства, зокрема кадрової безпеки.

Формування цілей статті. Метою статті є з'ясування та обґрунтування уточнення у розумінні викликів, ризиків і загроз як факторів, що мають суттєвий вплив на процес управління кадровою безпекою підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Потрібно підкреслити, що сьогодні йдуть гострі дискусії не лише стосовно змістового наповнення кожного базового терміну, тобто загрози, ризику й виклику, але загалом їх поєднання й суттєвості впливу на рівень економічної безпеки підприємства та будь-якої її складової, зокрема й кадрової. Для прикладу, загальна схема зв'язків в інтерпретації А. Кузьменка має такий вигляд: «ризик – небезпека – виклик – загроза» [5, с. 85], що можна вважати доволі дискусійним поєднанням. Основою такого узагальнення стали думки інших дослідників. Так, Т. Васильців [2, с. 28] доводить той момент, що ризик є підставою для виникнення загрози, зокрема його негативний результат реалізації. Фактично протилежної думки дотримується І. Мігус [7], яка обґрунтовує, що ризик є уже результатом тих змін, які відбулися в наслідок появи та посилення загрози. Усі розглянуті варіанти спираються на результати глибоких розвідок, але при цьому містять багато дискусійних положень, а відтак вибудовування власного варіанту, як необхідного компоненту в системі управління кадровою безпекою підприємства, можливе лише через ретельний розгляд кожної базової складової, що і буде здійснено в подальшому.

В розглянутих вище позиціях відсутній такий елемент як «виклик», що пояснюється фактичною відсутністю впливу на рівень безпеки, зокрема у порівнянні із ризиком і загрозою. Ми вважаємо за необхідне дотримуватися в безпековій діяльності принципу «своєчасності», що не можна досягнути на етапі суттєвих змін рівня безпеки, коли виклик – інформаційна основа розроблення

превентивних заходів. Такі аргументи спираються на існуючі визначення виклику. Свою позицію ми вибудовуємо виходячи з таких ключових моментів: в довідниковій літературі наявний наголос на «...вимозі, що спонукає до будь-яких дій» [3, с. 112], тобто виклик – це привід, а не сама дія, який може існувати в різних формах та проявлятися з відмінною інтенсивністю і не характеризується високим рівнем достовірності; О. Бодрук вважає, що йдеться про «...проблему, що набула з певних причин та у певний відтинок часу сильного звучання» [1, с. 48], тим самим обґрунтовуючи необхідність певної реакції, яка повинна бути відповіддю на цю проблему, хоча такий варіант є підставою для ототожнення виклику і загрози, з чим не можна погодитися; І. Стукан вважає, що йдеться про «...зовнішніх стимул розвитку системи, коли відповідь – внутрішня» [10, с. 63], з чим не можна погодитися з тієї позиції, що зміни, які потребують реакції можуть виникати і у внутрішньому середовищі. В цілому точки зору дослідників різняться, але їх узагальнення та критичне відкидання суперечливих моментів дає змогу стосовно управління кадровою безпекою підприємства говорити про ряд об'єднаних спільним спрямуванням обставин, які чітко засвідчують зміни у середовищі функціонування й внутрішніх процесах системи, які потребують адекватної реакції з метою виконання поставлених перед суб'єктами безпеки завдань. Важливо підкреслити, що формулюванням «ряд об'єднаних спільним спрямуванням обставин» ми відкидаємо інформаційний шум та аргументуємо важливість відстеження слабких сигналів з метою виявлення тенденцій, що вказують на ймовірне подальше виникнення подій, явищ, процесів, які будуть мати суттєвий вплив на безпекову ситуацію. Окрім цього, йдеться не лише про зміни, що можуть негативно вплинути, але й появу раніше неіснуючих можливостей, використання яких дозволить досягнути стратегічних цілей.

Ризик як причина можливої зміни рівня безпеки розглядається в безпекознавстві порівняно недавно і на підставі поєднання різних варіантів трактування його змісту, що поступово були сформовані не лише в економічній теорії, а загалом стосовно діяльності людини. Така ситуація дала змогу скоротити тривалість наукових розвідок, але й спровокувала існування неоднозначності, яка не дозволяє чітко вибудувати методичні засади, в тому числі і управління кадровою безпекою підпри-

ємства. Сама неоднозначність, яка безпосередньо стосується безпекових аспектів, уже проявляється у походженні терміну «ризик», де в грецькій мові він позначав умовну скелю, в італійській – загрозу, а в французькій – небезпеку, тим самим вносячи певну неузгодженість в категоріальній апарат безпеки. Така суперечливий момент знайшов відображення у словнику Вебстера, де ризики визначений в якості «...небезпеки, загрози, випадковості, можливості піддатися руйнуванню, втратам чи пошкодженням» [12, с. 2154]. Важливо, що така інтерпретація передбачає сприйняття ризику як виключно негативної обставини, яка може виникати щодо людини та загалом будь-якої системи. Без ретельного розгляду окремих позицій у значенні ризику в діяльності кожного підприємства, узагальнено актуальні на сьогодні трактування у твердженні, що йдеться про бажання й ініціативу отримати більший прибуток, реалізація яких супроводжується невизначеністю в очікуваному результаті та може відбутися у вигляді втрат й збитків. Такі моменти присутні і щодо ризику в безпекознавстві, але все таки наявні й інші важливі моменти, що впливають на активність суб'єктів безпеки. Нами надано перевагу кільком ключовим моментам. Так, Н. Пойда-Носик, вважає, що ризик «...виступає джерелом загроз, оскільки генерує потенційну можливість завдання шкоди суб'єкту господарювання» [8, с. 850]. Такий аспект є початковим пунктом для встановлення завдань перед суб'єктами безпеки, які повинні критично оцінювати кожне рішення в сфері кадрової політики підприємства на предмет ризику з метою недопущення подальшого виникнення загроз для кадрової безпеки підприємства.

В публікаціях Є. Рудніченка наголошується на зв'язку із невизначеності, що дало змогу сформулювати ризик як «...об'єктивно-суб'єктивно категорію, що пов'язана з певною мірою невизначеності результату внаслідок прийнятого рішення, дії або обставин» [9, с. 192]. В цілому обумовлений момент вказує, що діяльність суб'єктів безпеки повинна бути також спрямована на покращення інформаційного забезпечення задля зменшення невизначеності, а відтак вибору оптимального варіанту рішення, який дасть змогу досягнути цілі.

Важливий момент висвітлений в статті М. Куташенко, у відповідності до якого ризик може мати наслідки не лише у вигляді «...небезпеки не досягти наміченого резуль-

тату, але і ймовірність перевищити очікуваний прибуток... досягти особливо сприятливих відхилень від запланованих результатів» [6, с. 46]. Такий момент вказує на хибність орієнтації суб'єктів безпеки виключно на розгляд негативних результатів із наступним можливим виникненням загрози, коли вищу результативність безпекової діяльності можна досягнути і за рахунок ідентифікації нових можливостей для розвитку бізнесу.

Узагальнюючи доцільно визнати, що в безпекознавстві наявні дещо специфічні моменти розгляду ризику, а відтак його необхідно трактувати щодо управління кадровою безпекою підприємства як ситуативну характеристику обставин, що виникає в ході прийняття управлінського рішення через обмежений інформаційний супровід початкової стану та подальшого протікання процесу виконання, що може бути реалізовано у відмінних наслідках, негативний з яких провокує виникнення загроз, а позитивний – отримання кращих за очікувані результати.

В питаннях з'ясування змісту загрози представники наукових безпекових шкіл більш одностайні. Загалом домінує позиція сприйняття загрози як свідчення негативних процесів, змін, які спричиняють зниження рівня безпеки. Уточнення стосуються ступеня впливу загрози на діяльність підприємства. Так, І. Мігус характеризує загрозу виключно в якості «...певної події, що впливає на діяльність суб'єктів господарювання» [7]. Таке більш ніж загальне уявлення є проблематичним у застосуванні суб'єктами безпеки, оскільки щомиті виникають певні події, які по різному впливають та/або можуть в перспективі змінити рівень безпеки. З цієї причини більш цікавим є визначення авторства В. Франчука, в якому конкретизується змістове наповнення таких подій через розгляд їх як «...дії дестабілізуючих природних і (або) суб'єктивних чинників, пов'язаних із недобросовісною конкуренцією, порушенням законів та норм, цілісності процесів чи об'єктів, що можуть спричинити потенційні або реальні збитки» [11, с. 65]. Перевагою такого трактування є не лише чіткість обставин виникнення, але й результат – збитки, що відповідно вимагає від суб'єктів безпеки активності в частині попередження, зменшення та ліквідації причини виникнення. Не можна оми-

нути увагою й позиції науковців, які об'єднані базовим твердженням, що загроза є формою небезпеки. Так, М. Єрмошенко наполягає, що йдеться про «...конкретну і безпосередню форму небезпеки або сукупність негапованих чинників та умов» [4, с. 190]. Такі міркування, об'єднавши їх із розглянутими вище поняттями, дають змогу стверджувати, що йдеться про дві форми небезпеки, тобто загрозу й ризик. Ризик є первинним, оскільки негативний результат його реалізації і провокує виникнення загрози, водночас остання може генеруватися на підставі неочікуваної зміни зовнішнього середовища та втраті контролю за внутрішніми процесами. В цілому вважаємо, що стосовно управління кадровою безпекою підприємства загроза є формою небезпеки, що визначається об'єктивним впливом зовнішніх та внутрішніх факторів із реальним нанесенням збитків та зниженням рівня безпеки, що вимагає своєчасної й результативної реакції суб'єктів безпеки. Авторська позиція сформована на підставі існуючих підходів, але із уточненням окремих моментів, зокрема в частині зв'язку із небезпекою, формі реалізації, тобто реальних збитків, та обов'язковій увазі зі сторони суб'єктів безпеки через ймовірність виникнення «каскаду загроз», які можуть спровокувати втрату підприємством цілісності як системи.

Висновки. На фоні домінуючої уваги до проблематики забезпечення економічної безпеки підприємства, питання управління кадровою безпекою невиправдано залишається на другому плані, що ускладнює можливість здійснення стабілізаційних заходів стосовно ключового ресурсу – працівників. Важливим кроком щодо вирішення цієї складної й актуальної проблеми стало узагальнення й представлення авторської позиції щодо змісту таких понять як «виклик», «ризик» та «загроза», що в подальшому повинно стати необхідним підґрунтям для розроблення й застосування заходів в секторі забезпечення кадрової безпеки підприємства. Наступні дослідження доцільно здійснювати в частині уточнення керованої підсистеми системи управління кадровою безпекою, виходячи із тенденцій цифровізації економіки, а отже посилення уваги до інтелектуальних капіталу, носієм якого виступає працівник.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бодрук О. С. Структура воєнної безпеки: національний та міжнародний аспекти: монографія. Київ: НІПМБ, 2001. 300 с.
2. Васильців Т. Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізм зміцнення: монографія. Львів: Арал, 2008. 384 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. VIII, 1728 с.
4. Ермошенко М. М., Горячова К. С. Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємство : монографія. Київ : Національна академія управління, 2010. 232 с.
5. Кузьменко А. Проблеми відповідності стратегії та системи забезпечення безпеки України національним потребам. *Юридичний журнал*. 2006. № 10. С. 84–85.
6. Куташенко М. В. Сутність ризику і причини виникнення. *Інвестиції: практика та досвід*. 2009. № 6. С. 45–48.
7. Мігус І. П., Лаптев С. М. Необхідність розмежування понять «загроза» та «ризик» при діагностиці економічної безпеки суб'єктів господарювання. *Ефективна економіка*. 2011. №12. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=821> (дата звернення: 07.06.2024)
8. Пойда-Носик Н. Н. Ризики і джерела загроз фінансовій безпеці акціонерних товариств у сучасних умовах. *Фінанси України*. 2013. № 11. С. 84–89.
9. Рудніченко Є. М. Загроза, ризик, небезпека. Сутність та взаємозв'язок із системою економічної безпеки підприємства. *Економіка. Менеджмент. Підприємництво*. 2013. № 25 (1). С. 188–195.
10. Стукан І. Ю., Стрижак А. П. Сутність та види глобальних викликів для банківської системи. *Агросвіт*. 2015. № 5. С. 61–67.
11. Франчук В. І. Теорія безпеки соціальних систем : підручник. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 216 с.
12. Webster's New International Dictionary Second Edition / William Allan Neilson – Editor in Chief. Springfield, Mass., USA: Merriam Company, 1956. 3194 p.

REFERENCES:

1. Bodruk O.S. (2001) *Struktura voiennoi bezpeky: natsionalnyi ta mizhnarodnyi aspekty* [The structure of military security: national and international aspects]. Kyiv: NIPMB. (in Ukrainian)
2. Vasylytsiv T.H. (2008) *Ekonomichna bezpeka pidpriemnytstva Ukrainy: stratehiia ta mekhanizm zmitsnennia* [Economic security of Ukrainian entrepreneurship: strategy and strengthening mechanism]. Lviv: Aral. (in Ukrainian)
3. Busel V. T. (ed.) (2005) *Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy : 250000* [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language: 250,000]. Kyiv; Irpin: Perun. (in Ukrainian)
4. Yermoshenko M. M., Horiachova K. S. (2010) *Finansova skladova ekonomichnoi bezpeky: derzhava i pidpriemstvo* [The financial component of economic security: the state and the enterprise]. Kyiv : Natsionalna akademiia upravlinnia. (in Ukrainian)
5. Kuzmenko A. (2006) *Problemy vidpovidnosti stratehii ta systemy zabezpechennia bezpeky Ukrainy natsionalnym potrebam* [Problems of compliance of the strategy and system of security of Ukraine with national needs]. *Yurydychnyi zhurnal – Legal journal*, no. 10, pp. 84–85.
6. Kutashenko M. V. (2009) *Sutnist ryzyku i prychny vynyknennia* [The nature of the risk and its causes]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, no. 6, pp. 45–48.
7. Mihus I.P., Laptiev S. M. (2011) *Neobkhidnist rozmezhuvannia poniat «zahroza» ta «ryzyk» pry diahnostytsi ekonomichnoi bezpeky subiektiv hospodariuvannia* [The need to distinguish between the concepts of "threat" and "risk" when diagnosing the economic security of economic entities]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, no. 12. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=821> (accessed June 07, 2024)
8. Poida-Nosyk N. N. (2013) *Ryzyky i dzherela zahroz finansovii bezpetsi aktsionerlykh tovarystv u suchasnykh umovakh* [Risks and sources of threats to the financial security of joint-stock companies in modern conditions]. *Finansy Ukrainy – Finances of Ukraine*, no. 11, pp. 84–89.
9. Rudnichenko Ye. M. (2013) *Zahroza, ryzyk, nebezpeka. Sutnist ta vzaiemozviazok iz systemoiu ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva* [Threat, risk, danger. The essence and relationship with the economic security system of the enterprise]. *Ekonomika. Menedzhment. Pidpriemnytstvo – Economy. Management. Entrepreneurship*, no. 25 (1), pp. 188–195.
10. Stukan I. Yu., Stryzhak A. P. (2015) *Sutnist ta vydy hlobalnykh vyklykiv dlia bankivskoi systemy* [The essence and types of global challenges for the banking system]. *Ahrosvit – Agroworld*, no. 5, pp. 61–67.
11. Franchuk V.I. (2016) *Teoriia bezpeky sotsialnykh system* [Theory of security of social systems]. Lviv : LvDUVS. (in Ukrainian)
12. Webster's New International Dictionary Second Edition / William Allan Neilson – Editor in Chief. Springfield, Mass., USA: Merriam Company, 1956. 3194 p.